

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Turai Laura

PPKE BTK
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Modern Irodalomtudományi Műhely
Piliscsaba

A kutatás tárgya és feladatai

Pilinszky János költészetében a vallási és filozófiai aspektusok figyelembevétele megkerülhetetlen. Ehhez a kétpólusú, ugyanakkor egyetemes irányultságú megközelítéshez – mely líráját is markánsan jellemzi – egy olyan alkotó életművét választottam, akire a költő állandó referenciaforrásként támaszkodik már egészen az 1960-as évektől kezdődően.

Mivel Simone Weil gondolatiságát az eddigi szakirodalom mondhatni kizárólag általános értelemben vizsgálta a Pilinszky-líráról, különösen fontos és számos perspektívát megnyitó szempont, hogy dolgozatomban ezúttal a konkrét versszövegekben keresem a két alkotó szellemi síkon megnyilvánuló misztikus egymásratalálását, mindezt az egyetemesség jegyében. Elsődleges célkitűzésem tehát a Pilinszky-líra mélyebb rétegeinek feltárása a Simone Weil-életmű vonatkozó részeinek bevonásával. Szeretném bizonyítani, hogy ennek a költészetnek a mélyebb megismerése nem lehetséges anélkül, hogy számot ne vetnénk a filozófusnővel való szellemi találkozás fontosabb pontjaival.

A kiindulópontot egyrészt Pilinszky egyedi hangú és releváns fordításai adják, másrészt pedig az életműbe beemelt Weil-idézetek, melyek közül egy a *Juttának* című vers tartóvázát adja. Nem elhanyagolható adat az sem, hogy Pilinszky *Publicisztikai írásai*ban Simone Weil neve Krisztus után a második helyen szerepel az előfordulások tekintetében (egészen pontosan kilencvennégyeszer). Vizsgálódásaimon keresztül célt rávilágítani Pilinszky költészetének eddig nem kellő mélységig feltárt egyedi szimbolikájára és máig ható látomásosságának hatalmas erejű tömörségére. A szakirodalomban sokszor előforduló „kozmosz” jelzőt nem különíthetjük el Pilinszky katolicizmusától. Pilinszky bármiféle dogmatizmus és hitbuzgalmi törekvés helyett a líra eszközeivel tesz arra kísérletet, hogy a szónak visszaadja eredeti jelentését, egész lírája tehát az egyetemesség jegyében zajlik.

Ugyanakkor egyértelmű, hogy Pilinszky János nem tartozik a hagyományos értelemben vett katolikus szerzők közé, művészete leginkább az úgynevezett „újkatolikus” francia szerzőkéhez köthető, kiemelten Pierre Emmanuelhez, François Mauriac-hoz. Radnóti Sándor *A szenvedő misztikus* című korai monográfiájában számos helyen kitér a Weil-hatásra és dialógusba hozza a transzcendenciát és

a költészetet. Mivel a Simone Weillel való találkozás a Pilinszky-versek egyre erőteljesebb miszticizálódását és – paradox módon nyelvi szinten való anyagiasságát hozta el, gondolatmenetem egyik meghatározó szála miszticizmus és költészet egymásrahatása, a misztika tettenérése Pilinszky lírájában.

Már Camus fölfedezte Weil elképesztő jelentőségét, melyet egy helyen Pilinszky is kiemel. Magyarországon Simone Weil írásai a Vigilia és az Új Ember kiadók által váltak ismertté, valamint 2011-ben napvilágot látott az első magyar nyelvű Simone Weilről szóló tanulmánykötet a Francia Intézet gondozásában. Mégis, Simone Weil Magyarországon elsősorban Pilinszky révén vált ismertté.

Pilinszky poétikáját illetően fontos megjegyezni, hogy az úgynevezett Újhold-nemzedéken belül is különleges helyet foglal el. Noha a szakirodalom leginkább Nemes Nagy Ágnes lírájához közelíti és szellemiségében kapcsolható lényegében mindegyik nemzedéktársához, ki kell emelni korszakalkotó jelentőségét. Pilinszky nem pusztán rendkívüli érzékkel választotta ki a publikálásra szánt verseket, hanem egyúttal hatalmas intenzitású sorokba sűrített képekkel dolgozott.

Természetesen későmodernségében és „objektív tárgyiasságában” szorosan kötődik kortársaihoz. Mindezek figyelembevételével igyekszem bizonyítani azt a hatást, mely véleményem szerint alapvetően van jelen lírájában, s melyet eddig csak elenyésző szakirodalmi utalásokból ismerhettünk.

Az esszék és úgynevezett prózai, publicisztikai írások által éppen arra szeretnék rávilágítani, hogy Pilinszky költői énje permanensen mutatkozik meg a prózai tárgyú írásokon belül is és ezáltal egyedi módon képvisel egy olyan lírai világlátást, mely nem híve az irodalmi kompromisszumoknak. Kiemelt témák által vizsgálom az egyes gondolatkörök összefüggésrendszerét a Simone Weil-filozófia fényében.

Ugyanakkor rá kívánok világítani arra, hogy Pilinszky költészetének eredetisége éppen abban mutatkozik meg, hogy nem fél meríteni másoktól, hiszen az inspiráció nem veszélyezteti saját hangját. A Simone Weil-hatás paradox módon még markánsabban kiemeli a Pilinszky-líra jellegzetességeit. Mintegy napvilágra hozza a korai versekben még elhaló felütéseket, felhangokat. Fontos szempont az is, hogy a költő maga is egyetértett és számot vetett azzal a ténnyel, hogy Weil szellemisége föllelhető már a korai verseiben is. Mivel

Weil életműve összegző jellegű, elmondhatjuk, hogy a költő számára lényegi összefoglalóként szolgált a versek sűrítettségéhez.

Szemlélet és módszer

Elsődleges kiindulópontként és a témakörök kijelölésénél mindkét szerző mélyen gyökerező katolicizmusa szerepel, így azokat a közös fogalmakat sűrítettem egy-egy fejezetbe, melyek kétségkívül alapvető forrásként tarthatók számon a két műfajában nagyon eltérő életműben.

Nyilvánvaló, hogy mivel a filozófus Weil szellemiségének jelenlétét sokszor kizárólag a költői vízió misztikus dimenziói támasztják alá, nélkülöznek egyéb területen értelmezhető motívumokat, ugyanakkor pontos és lírailag bizonyítható közös elemeket vonultathatunk föl a biblikus, filozófiai és vallási vizsgálódások során. Mindegyik kiválasztott témakör valamiképpen kapcsolódik a többihez, tehát koncepcióm a linearitás helyett a Weil filozófiáját is meghatározó körkörösség. Ez a típusú megközelítési módszer különösen alkalmas Pilinszky enigmatikus és folytonosan visszatérő hangsúlyokat, motívumokat alkalmazó költészetének elemzéséhez.

A témaválasztásban elsősorban a Simone Weil munkásságát fémjelző és a Pilinszky-életművet keresztező fogalmakra helyeztem a hangsúlyt. Ezek pedig a következők: lemondás-áldozat; kereszt-szenvedés; figyelem; úr-semmi. Mindemellett, a négy nagyívű problematikán belül számos, a fő vonalat övező kérdés és fogalom kerül előtérbe.

Az egyes témakörök behatóbb, szövegközpontúbb elemzése előtt minden esetben egy általános fogalmi áttekintés található, majd pedig egy másik fejezetben Pilinszky publicisztikai írásaira fókuszálva vizsgálom az aktuális kérdéskört. Ily módon fény vetül az eddig még feltáratlanul maradt, Pilinszky prózai írásaiban felvonultatott Weil-összefüggésekre éppúgy, mint az egyes témakörökhöz kapcsolódó gondolati háttérre.

Pilinszky János lírájának recepciótörténetét figyelembe véve vizsgálódásaimban számot vetek a korabeli fogadtatás kritikus elemeivel és a sarkalatos pontokon megkísérlem újraértelmezni

azokat egészen a kezdetektől, ugyanakkor szándékom nem saját definícióim korlátaiba szorított elemzési metódus kialakítása volt, hanem a modern irodalomtudományon és a Pilinszky-recepciótörténeten belül maradvány egy eddig kiaknázatlan területet feltérképezni e lírai életműben.

Elsősorban tehát a versek metaforikájából és a Pilinszky-líra egyetemes sűrítettségéből kiindulva mutatok ki olyan összefüggéseket a Weil- és a Pilinszky életmű között, melyek nem kötődnek a korábbi recepció-elméletek által túlságosan is befolyásolt paradigmákhoz – inkább támaszkodnak az ontológiai, filozófiai-nyelvfilozófiai és vallási megközelítések különböző területeken átívelő, de egyfelé tartó irányzataihoz.

A költői korszakokat illetően a *Kráter* című gyűjteményes kötetre támaszkodva a ciklusok szerinti tájékozódást tartom szem előtt, valamint a Weil műveivel való megismerkedést mint határvonalat. Ily módon tehát nem foglalkozom a korszakolás kérdésével, ebben a hagyományosan elfogadott álláspontot akceptálom, fontos határvonalként a *Szálkák* kötet előtti és utáni időszakot jelölöm ki.

A korabeli és a korai kritikát ideológiai és metodikai egyoldalúsága miatt távolságtartással kezelem, ezekből a számomra gondolatébresztő, probléma-koncentrált részeket használok föl túlnyomórészt.

Az értekezés két szálon fut: egyrészt Simone Weil munkásságának alapvető, a költő által ismert írásaira támaszkodik, mely anyag – noha a máig megjelent mintegy tíz vaskos kötetnyi Weil-életműnek csak elenyésző részét tartalmazza – önmagában rendkívül gazdag, így mellőztem az eredetileg tervezett vonatkozó szakirodalom szövegszintű felvonultatását. A Weil-életmű külön vizsgálata elmozdította volna az ebben a perspektívában rengeteg lehetőséget nyújtó Pilinszky-életmű hangsúlyos megmutatkozását.

Így a Pilinszky-recepciónak a kezdetektől való feltérképezése mellett a Simone Weillel kapcsolatos tömérdek szakirodalom helyett csak néhány helyen utalok az általam ismert és behatóan tanulmányozott életrajzi és egyéb tanulmányokra, főként külföldi művekre tehát, de fontos tényező, hogy ezeknek a háttérben való alapvető ismerete nélkül nem volna lehetséges hiteles képet nyújtani a filozófusnőről. Mindemellett viszont egy kötetet kiemelt jelentőséggel használok a Simone Weil-filológiát illetően – mégpedig az egyetlen magyar nyelven megjelent monográfiát, melynek szerzője a kétnyelvű,

Franciaországban élő Vető Miklós, aki a teljes megjelent életművet dolgozza föl a teljesség igényével, filozófiai aspektusból és mély gondolati éleslátással. Másik megkerülhetetlen alapmű a Simone Weil recepciót és életművet illetően az életrajzi ihletésű, magyar nyelvre eddig le nem fordított *La vie de Simone Weil* című ezer oldalnyi francia könyv, melyet Simone Pétrement, a filozófusnő szintén filozófiai képzettségű tanuló társa, barátnője jegyez.

Jelen dolgozatban fontosnak tartottam azt a hiánypótló vállalkozást, hogy néhány, a katolikus irodalmat is érintő, Pilinszky költészetében alapvető fogalmat szisztematikusan felfedjek az esszéeken keresztül a versek vizsgálatát tartva szem előtt. E fogalmak közül az első az áldozat-lemondás, mely magában foglalja az én felszámolását is, valamint folyamatos dialógusra hív a költői én és a személyesség-személytelenség kérdéskörében. Pilinszkyt ars poeticájában éppen katolicizmusa kapcsolja az én-felszámolás posztmodern irodalomszemléletét idéző metódusához, noha mindenfajta határozott ideológiai elkötelezettség nélkül. A modernkori líra énközpontúnak mondható és önkifejezést szorgalmazó programköltészetével szemben Pilinszky egy olyan univerzális programköltészet megteremtőjévé válik, melynek hatása máig erőteljesen érzékelhető a magyar irodalomban.

A további választott témakörök tulajdonképpen mind az elsőből bomlanak ki és az alapján nyernek értelmet. A kereszt mint alapvető katolikus jelkép a szenvedés megváltó és üdvhozó erejét szimbolizálja és az állandó passiójárás motívumával van jelen. A katarzis Pilinszky-nél a vers fokmérője, nélkülözhetetlen versépítő elem. Ezáltal az olvasó maga aktívan újraírja, újraéli a verszituációban foglaltakat. A kereszt szimbolikája tehát – a kínáló jelképrendszer mellett – mégis indirekt módon épül be lírájába.

A figyelem tematikája szintén jellegzetes a Pilinszky-lírában. Nemcsak hogy publicisztikájában szerepel számos helyen, hanem költészetében is explicit módon, egészen a korai versektől kezdődően. Amellett, hogy ars poeticájának alapállása, igen fontos tényező, hogy a figyelem aktusa által egyfajta imaszituáció teremődik az egyes verseken belül. Az „engagement immobile”, azaz a „mozdulatlan elköteleződés” mind Simone Weil, mind Pilinszky életművét mélyen meghatározza. A figyelem mint olyan szintén szoros összefüggést mutat lemondás és áldozat témakörével,

hiszen megvalósulásában elengedhetetlen az éntől való elfordulás, az osztatlanság. Itt a Weil által alkotott „visszateremtés” mint az én-koncepciókhoz kötődő fogalom különös érvénnyel van jelen.

Az utolsó vizsgált fogalomkör mintegy az előző három összegzését nyújtja. Az űr-semmi motivikájának sokrétű megjelenési rendszere jellegzetes háttérként funkcionál Pilinszky-nél. A pozitív és negatív megjelenési formák jól árnyalják költészetének emblemikus pontjait és rámutatnak egyedi és egyetemes látásmódjára. Az űr mint a hiánylény-voltában Isten után sóvárgó lélek univerzuma tűnik elő az „önvisszateremtés” metódusán keresztül megvalósuló passió üdvhozó végpontjaként.

Az értekezés eredményei

Kutatásaim kimutatták, hogy a Simone Weil-életmű mélyreható hatást fejtett ki Pilinszky lírájára, sőt: a vele való rokonság még messzebbre vezet a két szerző szellemi irányvonalában. Az eddigi szakirodalom csak az általános fogalmi rendszeren belül vizsgálta a két szerző érintkezési pontjait. Ezúttal a konkrét verskorpuszon belül jutottam el elemzéseimben olyan összefüggésszerekhez és metaforikus csomópontokhoz, melyek a Pilinszky-líra mélyebb rétegeibe hatolnak.

Pilinszky prózai írásainak tüzetesebb vizsgálata az adott témakörökön belül megerősített azon feltevésemben, hogy ezen írásai megint csak tágabb horizontot nyitnak lírai látásmódját illetően (is) és szorosan kapcsolódnak költészetéhez.

Simone Weil életművének megidézése által fény derült a Pilinszky-líra eddig felfedetlen aspektusaira, úgymint az én-koncepciók rétegződésére és megnyilvánulási formáira a lemondás tematikája által. Itt, a weili „dekreáció” fogalmának segítségével jobban elmélyülhetünk a Pilinszky-féle „kenózis” ön-visszateremtő metodikájában.

A keresztről, a passiójárás és az evilági geometrialitás szimbólumáról beigazolódott, hogy a Pilinszky-versek alapvető motívuma és a Simone Weil-hatás vizsgálata által olyan látásmódot jelenlövő

szimbolikára bukkanhatunk, mely a publicisztikai írásokban fölhasznált idézetek által nyilvánvalóvá vált.

Kiderült, hogy a figyelem Pilinszky költészetének mintegy dimenzió-meghatározó tényezője és szintén a prózai írásokból bebizonyosodott, hogy mindez Simone Weil írásainak hatására vezethető vissza.

Az űr mint az első három témakört egybecsatoló fogalom még tágabb perspektívát nyitott a Pilinszky-versek elemzését illetően és rámutatott ennek a lírának a korábban tételezett egyetemes vonatkozásaira is.

A Pilinszky-lírában föllelhető konkrét Weil-idézetek kimutatták a filozófusnő szellemi atmoszférájának abszolút integrálódását. A látásmód, avagy a prózai írások által detektálható motívumok pedig izgalmas horizontot tárnak fel további kutatásokhoz.

Elmondhatjuk tehát, hogy a Simone Weil-életmű és a Pilinszky-líra motivikus vizsgálata számos kérdést vet föl, melyek nagy része felfedhető a konkrét verskorpusz vizsgálata során. A Simone Weil-életmű elementáris hatása a Pilinszky-költészetre vitathatatlan. Ez a megállapítás nem pusztán a Pilinszky-életmű mélyrehatóbb vizsgálatára sarkalló tényező, hanem a Simone Weil-életmű magyar nyelvű megismerését is egyre sürgetőbbé teszi.

A disszertáció tárgyköréből készült publikációk

L'Attention de la «Créature Isolée» à Partir de L'Expérience Spatiale de János Pilinszky, à Travers la «Pureté Parfaite» de Simone Weil, Jusqu'à la «Nuit Obscure» de François Mauriac, Verbum /Analecta neolatina/ (évenként megjelenő nemzetközi irodalmi folyóirat), Akadémiai Kiadó, 2008. december

La poésie de János Pilinszky sous l'influence de la philosophie de Simone Weil, La littérature et ses marges/Literature and its margins, szerk. Horváth Kornélia, Catherine Mayaux, Joanna Nowicki, Szávai Dorottya, Pázmány Péter Katolikus Egyetem/Université de Cergy-Pontoise, Cergy-Pontoise, 2011

A betelt halál gyűrött tájain, (Sebők Melinda *Halálmotívum Rónay György és Pilinszky János tájköltészetében* című tanulmánykötetéről), Magyar Napló, 2011. szeptember

„*Dans le labyrinthe de la beauté – relations spirituelles de János Pilinszky et de Simone Weil*”, Mots, discours, textes, Approches diverses de de l’interculturalité francophone en Europe Centre-Orientale, 15e séminaire doctoral francophone des Pays de Visegrád, Cahiers francophones d’Europe Centre-Orientale, szerk. Oszetzky Éva és Bene Krisztián, Pécs, 2011

Simone Weil – filozófia, misztika, esztétika, szerk. Gutbrod Gizella, Sepsi Enikő, Gondolat/Francia Intézet Filozófiai Füzetek, 2011, Irodalomismeret, 2012. I. szám

Megjelenés alatt

L’« imitatio christi » de Simone Weil dans la poésie de János Pilinszky « attaché(e) sur la croix de l’espace et du temps », a mulhouse-i Univeristé de Haute-Alsace egyetem 2011. május 19-20-án megrendezett konferenciáján bemutatott előadásom anyaga

Création et "décréation" chez Simone Weil à partir de la poésie de János Pilinszky
A veszprémi Pannon Egyetem 2012. november 22-23-án lezajlott Nemzetközi komparatistikai konferenciájának (Műfaji identitás az európai irodalmi hagyományban) kiadványában, Párizs